

УДК 81:001.2

Вікторія Микитенко,
аспірант Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

МОДЕЛЮВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАСАДАХ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ

У статті порушено проблему моделювання мовної особистості на засадах синергетичного підходу. Проаналізовано спроби науковців структурувати мовну особистість і створити відповідні моделі. Враховуючи особливості мовної особистості як синергетичної системи, запропоновано її компетентнісну модель, яка, на думку автора, відповідає сучасним викликам лінгводидактики. Відповідно, у загальному вигляді розглянуто проблему розмежування понять «компетенція» і «компетентність» та окреслено особливості формування мовної особистості згідно з побудованою моделлю.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентнісно-синергетичний підхід, мовна особистість, структура мовної особистості, модель мовної особистості, синергетична система, аттрактор.

В статье затронута проблема моделирования языковой личности на основе синергетического подхода. Проанализированы попытки ученых структурировать языковую личность и создать соответствующие модели. Учитывая особенности языковой личности как синергетической системы, предложено ее компетентностную модель, которая, по мнению автора, отвечает современным вызовам лингводидактики. Соответственно, в общем виде рассмотрена проблема разграничения понятий «компетенция» и «компетентность» и обозначены особенности формирования языковой личности в соответствии с построенной моделью.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентно-синергетический подход, языковая личность, модель языковой личности, синергетическая система, аттрактор.

This article touches upon the problems faced with, in modeling a lingual personality on the basis of a synergetic approach. The scientists attempts to structurize the lingual personality and create appropriately suited models, had been analyzed. Taking into account, the particular features of a lingua-synergetic personality, the competent model had been developed. Which, according to the author, challenges the contemporary linguadidactics. With respect to this, the general problem in differentiating the «competency» and "competent" concepts had been approached. The particularities in modeling a lingual personality in accordance with the constructed model, are examined.

Key words: competence; competent-synergetic approach; lingua-synergetic personality; the model of lingual personality; synergetic system; attractor.

Постановка проблеми. У наш час, дослідники різних галузей наук все частіше почали звертатись до поняття мовної особистості, що можна пояснити багатьма чинниками, а зокрема й сучасною загальнонауковою тенденцією людиноцентризму. У зв'язку з новими науковими відкриттями і збільшенням обсягу інформації різні галузі науки звертаються до тлумачення особистості як до найскладнішого об'єкту вивчення, через призму якого власне і постає вся наука.

Тож мовна особистість розглядається багатьма дослідниками різноаспектно, але до цього часу не існує загальноприйнятого визначення, яке відображало б усю багатогранність цього поняття. Більшість із запропонованих тлумачень або дуже загальні (відрізняються значною широтою і можуть стосуватися не тільки мовної особистості), або дещо односторонні (не відображають усієї багатогранності окресленого поняття, характеризуючи його лише з одного або кількох аспектів). На нашу думку, саме синергетика як універсальне знання про системи, що самоорганізуються і саморозвиваються, здатна у повній мірі охарактеризувати мовну особистість, охопивши усю її різноплановість.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Синергетичний підхід в освіті, зокрема питання педагогічної синергетики, досліджували О. В. Брижатиї, В. Г. Буданов, М. О. Весна, О. В. Вознюк, В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, О. Р. Тичина, В. О. Цинкін та ін. Синергетичним особливостям рідної мови присвячена монографія Ф. С. Бацевича. Особливості розвитку і функціонування синергетичних систем з різних аспектів описані у працях І. С. Добронравої, К. М. Князевої, С. П. Курдюмова, Г. Хакена та ін.

Особливості формування мовної особистості у лінгводидактиці висвітлені у працях О. М. Горошкіної, Н. М. Дикої, О. В. Караман, С. О. Карамана, М. І. Пентилюк та ін. Питання структурування і моделювання мовної особистості у різних контекстах досліджували О. М. Горошкіна, О. В. Даниліна, Ю. М. Караулов, О. Л. Лавриненко, В. М. Махінов, Л. М. Паламар, Н. В. Петлюченко, С. І. Потапенко та ін. Проте питання побудови моделі мовної особистості з урахуванням новітніх викликів лінгводидактики на засадах компетентнісно-синергетичного підходу залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є створення моделі мовної особистості на засадах синергетичного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Л. Паламар зауважує, що мовна особистість – «це складне і унікальне явище в суспільному житті народу – бо кожна людина має комплекс різнопланових можливостей та різносторонні інтереси, які, при оптимальних умовах, можуть одержувати універсальний розвиток» [7, с. 39].

О. Лавриненко стверджує, що мовна особистість характеризується сприйманням і породженням «граматично правильних, чітких за змістом і естетично структурованих висловлювань» [4, с. 5–6], а у Словнику-довіднику з української лінгводидактики зазначається, що «це такий носій

мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила), репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку» [8, с. 85]. Тобто найвищий рівень еволюції синергетичної системи / мовної особистості, взятий окремо від конкретної системи і на теоретичному рівні узагальнений до сукупності необхідних компетентностей, розщеплених на певні уміння і навички. У цьому контексті нам імпонує визначення мовної особистості Ю. Карауловим, який підкреслював, що це багаторівневий і багатокomпонентний набір мовних здібностей, умінь, готовностей до здійснення мовних вчинків різного рівня складності, вчинків, які класифікуються, з одного боку, за видами мовної діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо), а з іншого – за рівнями мови, тобто на фонетичні, граматичні і лексичні [3, с. 29].

Проблема внутрішньої структури мовної особистості давно привертає увагу науковців. Одним з перших здійснив спробу дослідити це питання Ю. Караулов. Прагнучи певної деталізації, він запропонував модель мовної особистості, яка налічує більше 40 компонентів [3, с. 60–62]. Очевидним недоліком цієї моделі є те, що автор оперуючи поняттям «готовність», не розрізняє уміння і навички, а також залишає поза увагою сам процес набуття знань.

На думку Л. М. Паламар, мовна особистість вміщує інтелектуальні якості, моральні якості, мистецтво спілкування з іншими людьми, природні здібності до вивчення мови [7, с. 10], а В. М. Махінов, визначаючи статичну структуру мовної особистості, зауважує, що окрім біологічної, психічної і освітньої складових, вона включає ще цивільно-правові і моральні компоненти [6, с. 86].

Структурно-функціональну модель мовної особистості з погляду психології розробив О. Л. Лаврінченко, окресливши три рівні формування особистості (психологічний, мовний, біологічний) [4, с. 6]. Проте, на мовному рівні розробленої моделі, науковець оперує поняттям тільки мовної компетенції, залишаючи поза увагою інші, не менш важливі.

З огляду на проблематику нашого дослідження, пропонуємо компетентнісну модель мовної особистості:

Схема 1. Компетентнісна модель мовної особистості

При розробці теоретичного аспекту побудованої моделі, ми керувалися новітніми досягненнями лінгводидактики та педагогіки, а тому услід за провідними науковцями у цих галузях (Н. М. Дика, О. В. Караман, С. О. Караман, М. І. Пентилюк та ін.), розуміємо під «компетенцією» коло питань (знань), у яких обізнана особистість, а під «компетентністю» – уміння цими знаннями користуватись.

Побудована модель ґрунтується на складових мовної особистості, визначених О. Горошкіною [9, с. 7–8], а також складових комунікативної компетентності, окреслених Л. І. Мамчур [5, с. 40], та враховує компетентності, якими повинна володіти будь-яка конкурентоспроможна всебічно розвинена особистість, конкретизовані з огляду на проблематику нашого дослідження.

Відповідно, під мовною компетентністю розуміємо знання мови і володіння мовними вміннями і навичками [9, с. 7], під мовленнєвою – володіння мовленнєвими вміннями та навичками, під предметною – «уміння відтворювати у свідомості картину світу – предмети, явища й взаємозв'язок між ними на основі активного володіння загальною лексикою», під соціокультурною компетентністю розуміємо «сукупність знань, пов'язаних з національною та світовою культурою на основі яких сформовані вміння узгоджувати із засвоєними етичними, естетичними та іншими цінностями власну мовленнєву й життєтворчу діяльність» [9, с. 8], під самоосвітньою компетентністю – уміння самостійно віднаходити необхідну інформацію, здобувати необхідні знання, формувати потрібні навички тощо.

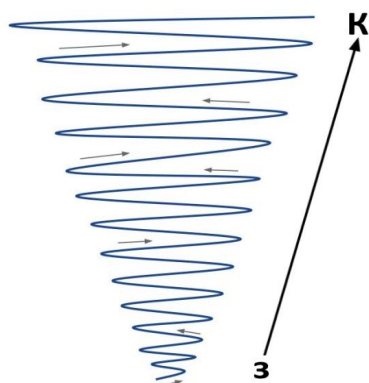
Окремо розглядаємо синтаксичну і пунктуаційну компетентності як проміжні утворення між мовною і мовленнєвою, оскільки вони включають в себе теоретичний і практичний аспекти. Зокрема Н. М. Дика наголошує, що «успішність мовного потенціалу особистості знаходиться в прямій залежності від якості формування лінгвістичних понять, що становлять систему навчання мови» [1, с. 92]. Відтак, під синтаксичною компетентністю розуміємо сукупність знань про синтаксичний рівень мови, вміння використовувати ці знання на практиці, а саме: вільне оперування основними лінгвістичними поняттями синтаксису, правильне членування мовного потоку, відбір граматично правильних синтаксичних конструкцій на вимогу мовної / мовленнєвої ситуації, вміння доречно використовувати інверсію тощо. Пунктуаційна компетентність включає в себе, на нашу думку, не тільки знання про розділові знаки і правила пунктуації, їх використання на практиці, а й вміння правильно інтонувати речення, комунікативно виправдано використовувати здобуті знання про розділові знаки тощо.

Цікаво, що Л. І. Мамчур визначає мовну, мовленнєву, соціокультурну та діяльнісну (стратегічну) – за О. М. Горошкіною «прагматичну» – компетентності як структурні компоненти комунікативної компетентності [5, с. 40]. Вона трактує комунікативну компетентність як «знання, вміння і навички особистості, що повинні сформуватись і забезпечуватимуть правильне й доречне використання мови в конкретному контексті й

ситуації спілкування, знаходження адекватного стилю і тону спілкування, враховуючи особистість співрозмовника, обставини спілкування і стратегії мовленнєвої взаємодії» [5, с. 47]. Погоджуємось із дослідницею, але вважаємо, що мовна, мовленнєва та соціокультурна компетентності за своєю природою багатоаспектні, а тому зводити їх лише до комунікативної спрямованості, на наше переконання, є недоречним.

Услід за Н. М. Дикою та М. В. Козир, виділяємо інтерактивну компетентність як складову комунікативної [2], розуміючи її узагальнено як сукупність умінь та навичок взаємодіяти з іншими людьми. Зокрема Н. М. Дика зауважує, що «інтерактивне володіння мовою дозволяє успішно організувати професійну взаємодію з різноманітних питань: економічних, соціальних, політичних» [2, с. 5]. До того ж, формування у студентів цієї компетентності передбачає використання інтерактивних методів і прийомів відповідно, тому її виділення як складової мовної особистості вважаємо цілком аргументованим.

Зрозуміло, що розвиток одного зі структурних елементів побудованої моделі неминуче призведе до змін у розвитку інших її складових. Це пояснюється тісними взаємозв'язками між структурними компонентами системи. А отже, згідно з принципом емерджентності (ціле більше частин) розвитку синергетичних систем, шлях мовної особистості до атрактора можна зобразити таким чином (*Рис. 1. Атрактор мовної особистості*):

Де *З* – умовна точка на позначення задатків, здібностей, а *К* – сформовані компетентності. Тобто, за сприятливих умов, система рухається від задатків, здібностей, притаманних їй від народження, у напрямку сформованих компетентностей. При цьому, рухаючись по заданій траєкторії, система опановує одні й ті самі факти і явища щоразу на більш складному рівні (реалізація системного підходу до вивчення української мови), набуваючи

життєвого досвіду щодо практичного використання отриманих знань.

Варто зазначити, що компетентнісна модель мовної особистості не обмежується поданими у ній компетентностями і може бути доповнена, конкретизована чи узагальнена, залежно від потреби дослідження. Вона не заперечує, а радше підкреслює синергетичні властивості мовної особистості: у якості лінгводидактичного атрактора – подані компетентності мають найвищий рівень розвитку; як структурні елементи, узагальнені до рівня задатків, що потребують формування і розвитку – у якості синергетичної системи. Відповідно, в останньому випадку, мовною особистістю є будь-яка особистість, яка має здатність до мови (вроджена здатність кожної людини). Керуючись вже традиційними положеннями особистісно-зорієнтованого підходу до процесу навчання, вважаємо недоречним обмежувати поняття «особистість» певними віковими межами, адже кожен студент є особистістю.

Висновки та перспективи. Отже, компетентнісна модель мовної особистості покликана візуально продемонструвати необхідність комплексного формування і розвитку складових компетентностей на заняттях з української мови. На наше переконання, неабиякі можливості для цього відкриваються саме у процесі навчання синтаксису, адже вдалий добір фактичного матеріалу може забезпечити міцне підґрунтя для формування і розвитку не лише необхідних умінь і навичок, а й духовної, культурної, моральної та інших якостей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дика Н. М. Лінгводидактичні особливості засвоєння граматичних понять учнями 8–9 класів: [Електронний ресурс] / Н. М. Дика // Освітологічний дискурс. – 2015. – № 3 (11). – С. 90–101. – Режим доступу: http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/287/235#.Vgl_rd5jsM
2. Дика Н. М. Інтерактивна компетенція як складова комунікативної компетенції в процесі вивчення української мови: [Електронний ресурс] / Н. М. Дика, М. В. Козир. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/2320/1/Dyka_N_MK_GI.pdf
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Изд. 6-е. – М. : URSS, 2007. – 263 с.
4. Лавриненко О. Л. Структурно-функціональні особливості мовної особистості студентів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Лавриненко О. Л.; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – 19 с.
5. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: монографія / Л. І. Мамчур. – Умань : Видавець «Сочінський», 2012. – 449 с.
6. Махінов В. М. Становлення мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору: монографія / Махінов В. М.; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 427 с.
7. Паламар Л. М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Л. М. Паламар; Український держ. педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1997. – 45 с.
8. Словник-довідник з української лінгводидактики / О. Горошкіна [та ін.]; ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 150 с.
9. Формування мовної особистості учня / О. М. Горошкіна [та ін.]; Упр. освіти і науки Луган. облдержадмін., Луган. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. – Луганськ : [СПД Резніков В. С.], 2008. – 212 с.